

pplk. doc. Ing. Pavel Otřísal, Ph.D., MBA
Univerzita obrany
Ústav ochrany proti zbraním hromadného ničení

Vybrané aspekty realizace psychologické přípravy specialistů chemického vojska Armády České republiky

Úvod

Ze sledu událostí, které se odehrály z 1. na 2. srpna 1990, kdy irácká vojska překročila hranice státu Kuvajt a obsadila jeho celé území, bylo Radou bezpečnosti Organizace spojených národů usneseno tuto agresi okamžitě potlačit. Americký prezident George Bush tehdy poslal do oblasti Perského zálivu vojáky své armády. Následně bylo odsouhlaseno vyslání československé protichemické jednotky do zálivu. Tento fakt byl vysloven Federálním shromážděním Parlamentu tehdy ještě České a Slovenské federativní republiky dne 23. září 1990. Na základě tohoto rozhodnutí vyslala armáda ve dnech 11. - 14. prosince 1990 celkem 200 vojáků-dobrovolníků do Saúdské Arábie. Tímto krokem tak začala nová etapa účasti vojáků v řešení krizových situací v novodobých dějinách českého státu, která byla dále rozvíjena vstupem České republiky (ČR) do celosvětových i evropských uskupení.^{1,2}

V relativně nedávné historii se ČR stala součástí velmi významných aliancí, které zásadním způsobem ovlivnily její politické i vojenské směřování. Dne 12. března 1999 vstoupila ČR do organizační struktury Severoatlantické aliance (dále jen „NATO“, Aliance) a dne 1. května 2004 do Evropské unie (EU). Identifikovala se tak se zájmy ostatních zemí sdružených v těchto společenstvích mimo jiné také tím, že přijala odpovědnost za jejich prosazování a následnou ochranu. V této souvislosti se specialisté chemického vojska (CHV) Armády České republiky (AČR) dostaly do nových situací, které mnohdy byly zcela nové, do značné míry stresující a u nepřipravených osob pravděpodobně mohly vést až k selhání a následně i nesplnění požadovaných (odborných) úkolů.³

Určitě stojí za připomenutí, že nejvyšší představitelé NATO na Pražském summitu (ale i na summitu v Istanbulu a Rize) zdůraznili, že mají o specialisty CHV AČR trvalý a eminentní zájem. Pro všechny instituce a vzdělávací zařízení AČR, která jsou odpovědná za přípravu specialistů CHV tak vyvstal nemalý a v zásadě nelehký úkol - dokonale a po všech stránkách připravit specialisty - vojenské profesionály CHV AČR schopné zásahu prakticky kdekoli na světě, tedy v jakýchkoli

¹ CIKHARTOVÁ, Zuzana. Současnost a budoucnost krizového řízení. 112: *odborný časopis požární ochrany, integrovaného záchranného systému a ochrany obyvatelstva*. Leden 2007, roč. VI, č. 1, s. 24. ISSN 1213-7057.

² KUBÁNEK, Vladimír. *Historie chemického vojska: (1919-2009) = História chemického vojska = Istorija chimičeskich vojsk = Geschichte der chemischen Truppen = History of the chemical corps*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2010. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-908-7.

³ *Doktrína Armády České republiky*. 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2004. 147 s.

klimatických a povětrnostních podmínkách. Z kontinuity přípravy vojenských profesionálů - specialistů CHV v žádném případě nesmí být vytržena psychologická služba AČR, která je z hlediska svého poslání v mnoha ohledech nenahraditelná. Je ale nutné zdůraznit, že se ne vždy a úplně podařilo teoretické aspekty psychologické přípravy navazující na obecné zásady a principy psychologie a vojenské psychologie, prosadit do reálné a každodenní přípravy specialistů CHV. Snahu o její praktické aplikace mnohdy převzali specialisté CHV AČR, jejichž vzdělání není na psychologickou přípravu primárně cíleno. Necht' tyto úvahy poslouží k započatí aplikačních úvah k dokonalejšímu naplňování psychologické přípravy ve vojensko-operaci. ¹

Není pochyb o tom, že vojenská služba je náročná nejen z hlediska fyzického, ale také psychického. Zejména ti specialisté CHV AČR, kteří odjíždějí do zahraničních misí, by proto měli být velmi dobře připraveni odolávat stresu a zátěžovým situacím. ^{2,3} Měli by být dále schopni adekvátně a efektivně reagovat i ve velmi složitých zátěžových situacích spojených s používáním prostředků individuální ochrany (PIO). Zátěžové situace jsou přítomny při běžném plnění služebních povinností (vysoká fyzická námaha, odloučení od rodiny, osobní konflikty), a zejména pak při zahraničních misích. ^{4,5} Vliv zátěžových situací se bude výrazně zvyšovat při plnění odborných úkolů specialisty CHV AČR, kdy použití PIO bude nutnou a nepřekročitelnou podmínkou a práce v prostředí kontaminovaném bojovými chemickými, biologickými a radioaktivními látkami praktickou realitou.

Řízení bojových i nebojových operací, včetně provádění záchranných prací je stále více směřováno ke zmírňování následků mimořádných událostí. Objevují se nové aspekty související s předcházením novým ohrožením a možným krizím. Například při obnově katastrofou postižených oblastí se rekonstrukce zaměřuje nejen na fyzickou infrastrukturu a prosté nahrazení toho, co bylo zničeno, ale i na psychosociální pomoc obyvatelstvu a obnovení kvalitního života celého postiženého společenství. K plnění těchto úkolů jsou sice specificky cvičeny jednotky CIMIC, resp. PSYOPS, ale vzhledem k tomu, že jednotky a útvary CHV jsou rovněž potencionálně využitelné k řešení následků těchto krizových situací, je více než nutné psychologické přípravě věnovat náležitou pozornost.

Je evidentní, že stres může vést nejenom k zúžení vnímání, nesoustředěnosti, narušení rozhodování, nesprávnému usuzování, narušení paměti, ale také

---

¹ HORA, Jan. Soubor typových činností složek IZS při zásahu v souvislosti s nálezem výbušnin nebo výbušných systémů. *112: odborný časopis požární ochrany, integrovaného záchranného systému a ochrany obyvatelstva*. Leden 2007, roč. VI, č. 1, s. 14. ISSN 1213-7057.

² NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství Akademie České republiky, 1998. ISBN 80-200-0689-3.

³ *Základy vojenské pedagogiky a psychologie v poddůstojnických školách*. Praha: Magnet-Press, 1993. Dialog.

⁴ STEHLÍK, Miloslav; NĚMEČKOVÁ, Zuzana; LANDA, Pavel. Výběr a příprava vojáků v armádách NATO. *DOKTRÍNY* [online]. 2012, roč. 5, č. 1, s. 1-5 [cit. 2016-05-03]. Dostupný z WWW: < http://doctrine.vavyskov.cz/_casopis/2012_1/2012_1r_4c.html>. ISSN 1803-036X.

⁵ BETTS, R. K. *Military readiness: concepts, choices, consequences*. 1st ed. Washington: The Brookings Institution, 1995, p. 332. ISBN 0-8157-0906-4.

k narušení fyzického výkonu vojáka.¹ Jeho vliv se může zvýraznit v době, kdy bude používání PIO zásadní podmínkou a plnění časových norem efektem plnění bojových (operačních) úkolů.^{2,3} Tepelný stres spojený s dehydratací organismu a výrazně omezené zorné pole zúžené použitím lícnice ochranné masky může vést až k selhání vojáka a poškození jeho organismu.⁴ Mentální příprava by tedy měla být začleněna do každodenních tréninkových a výcvikových aktivit. Nácvik zvládnutí stresových situací by se tak měl stát běžnou součástí tréninku a výcviku. Velitelé ve spolupráci s instruktory musejí mít v jeho průběhu možnost upozorňovat na možná úskalí přímo při výcviku, v právě nastalé situaci. Při praktickém výcviku je více než užitečná co největší podobnost s realitou, tedy s prostředím kontaminovaným bojovými chemickými, bojovými biologickými a radioaktivními látkami a podmínkami odpovídajícími skutečnému bojovému (operačnímu) nasazení.

Cílem článku je zahájit širší debatu nad úrovní dosavadní realizace psychologické přípravy se zaměřením na specialisty CHV AČR a navrhnout možnou náplň této přípravy v širším kontextu vnímání problematiky jednotlivých etap přípravy vojenského profesionála od základního výcviku až po přípravu v rámci bojového stmelení u jednotky (útvary, svazku). Jednotlivé návrhy jsou diskutovány a argumentovány z pohledu praktických zkušeností bývalého velitele jednotek CHV AČR a současného vědeckého pracovníka zabývajícího se rozvojem prostředků individuální a kolektivní ochrany s maximální snahou o snižování negativního vlivu těchto prostředků na psychickou i fyzickou výkonnost specialistů ve vojenských operacích. Na základě realizace navrhovaného konceptu je možné se oprávněně domnívat, že dojde k podstatnému zvýšení fyzické a zejména i psychické odolnosti specialistů CHV AČR, kteří jsou trvale a opakovaně vyčleňováni k plnění operačních úkolů jak v zahraničních operacích, tak i v operacích na podporu integrovaného záchranného systému (IZS) vedených v prostředích kontaminovaných radioaktivní, chemickými případně i biologickými látkami.

Právní vymezení psychologické služby AČR

V souladu s Rozkazem ministra obrany č. 2 ze dne 10. prosince 1999 (zveřejněný ve Věstníku Ministerstva obrany č. 1/2000) byla zřízena psychologická služba AČR. Její působnost byla vymezena mimo jiné pro podporu ochrany duševního zdraví, ke zvýšení psychické připravenosti a pro zlepšení života vojáků v činné službě a občanských zaměstnanců Ministerstva obrany a AČR, k prohloubení prevence rizikového chování (dříve sociálně – patologických a ještě dříve negativních

---

¹ TUCKER, S. J., SINCLAIR, R. R. THOMAS, J. L. The multilevel effects of occupational stressors on soldiers' well-being, organizational attachment, and readiness. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2005, vol. 10. no 3, p. 276–299.

² Chem-3-1. časové normy pro hodnocení bojové přípravy jednotek chemického vojska. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany, 2011. 60 s.

³ FLORUS, Stanislav; OTŘÍŠAL, Pavel; HANZLÍK, Václav. Chem-2-2. Prostředky individuální a kolektivní ochrany a jejich používání. Praha: Ministerstvo obrany, 2014, 224 s.

⁴ Překlad konečného návrhu alianční publikace ATP-65 (B) RD1 „The effect of wearing CBRN Individual protective Equipment on Individual and Unit performance during military operations” - Vliv používání protichemického ochranného oděvu na výkonnost jednotlivců a jednotek v průběhu vojenských operací (bojové činnosti).

jevů) a k zabezpečení potřebné kompatibility s psychologickými službami států NATO.

V souladu s ustanovením § 29, odst. 1 zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách ČR, ve znění pozdějších předpisů je: „Základní formou přípravy ozbrojených sil k plnění úkolů vojenský výcvik vojáků v ovládnutí vojenských zbraní, vojenské techniky, výcvik k plnění bojových úkolů a humanitárních úkolů civilní ochrany. Vojenský výcvik zahrnuje teoretickou a praktickou přípravu, jakož i výchovu k vlastenectví. Součástí vojenského výcviku je fyzická a psychická příprava.“ Jako specialista, který se přípravou specialistů CHV AČR dlouhodobě zabývá se domnívám, že základem psychické přípravy, což je podle mého názoru ekvivalent psychologické přípravy, musí být nejen teoretická příprava, ale i opakované navozování náročných situací ve vojenském praktickém výcviku.^{1,2,3}

Všeobecná ustanovení o psychologické službě AČR ve vztahu k přípravě specialistů CHV AČR

Vojenská psychologie se zabývá podmínkami výcviku vojáků, interpersonálními vztahy v armádě, zkoumá odolnost vůči zátěži v podmínkách válečných konfliktů, potažmo chování celých vojsk (armád) na bitevním poli a jejich psychologické dopady na civilní obyvatelstvo. Dziaková⁴ uvádí, že: „Vojskový psycholog je jen člověk, který chce pomáhat druhým lidem, aby si mohli pomoci sami.“ Tato definice je do značné míry nepochybně pravdivá, ale postrádám v ní jakousi vizi, jak tohoto stavu dosáhnout. V praxi půjde nepochybně o proces dosažení stavu, kdy budou vojáci vybaveni takovými dovednostmi, aby byli schopni zvládnout náročnou situaci sami z vlastních zdrojů. Vojskoví psychologové tedy svoji praktickou podpůrnou (konzultační) a edukační činností včetně realizace psychologické přípravy vytváří „nemateriálové“ podmínky pro plnění operačních úkolů. V případě realizace psychologického poradenství při řešení osobních obtíží bude úkolem vojskových psychologů hledat s daným jedincem jeho vlastní zdroje řešení problému, což znamená, dovést ho v rámci poradenského procesu do takové situace, kdy bude schopen si pomoci sám, případně sám vidět možná řešení.

Je nutné si uvědomit, že AČR a její psychologická služba v posledních letech procházela výraznými transformačními změnami. Ty s sebou velmi často nesou i závažné psychologické a sociální důsledky pro většinu vojáků z povolání. V tomto, pro samotnou AČR náročném období, se zvyšuje jak potřeba jedinců, tak i samotného systému AČR ve vztahu k zabezpečení skutečně efektivní psychologické péče. Současný psychologický výzkum by měl vést nejen k získávání potřebných dat, ale především ke zkvalitnění plánování, organizace a realizace další činnosti vojenských jednotek i velení na všech stupních. Dziaková zároveň uvádí, že:

---

¹ GOTTVALDOVÁ, Marie a Miroslava ZNOJILOVÁ. *Obrana vojenského profesionála proti stresu*. 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2006. 132. s.

² *Pub-12-86-1 Psychologická služba v AČR*. 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2006. 46 s.

³ MIKŠÍK, Oldřich. *Vojenská psychologie: kapitoly z psychologie výchovy vojáků*. 1. vyd. Praha, 1964.

⁴ DZIAKOVÁ, Olga. *Vojenská psychologie*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2009. ISBN 978-80-7387-156-7.

„V tomto duchu poslání vojenského psychologa spočívá v neustálém prohlubování a rozšiřování péče o lidský potenciál ozbrojených sil Armády ČR.“ I přesto, že zde je již možné nalézt jakýsi náznak kontinuity práce specialistů psychologické služby AČR, tak i tak vysoká míra obecnosti uvedeného sdělení nepostihuje konkrétní potřeby její aplikace na specialisty CHV AČR.

V souladu s dokumenty zabývajícími se přípravou profesionálů AČR, je možné vysledovat cíle tréninkových programů, kterými jsou:

- upozornit na problematiku psychologické přípravy vojáků;
- získat schopnost uvědomit si i ve stresových situacích své myšlenky, svou reakci;
- schopnost kontrolovat své reakce;
- nebát se v případě potřeby vyhledat pomoc.

V návaznosti na obecné cíle se psychologická příprava ve výcviku a vzdělávání specialistů CHV zaměřuje na následující tematické okruhy:

- zátěž a její zvládnání (bojový stres a jeho zvládnání);
- malé sociální skupiny, vojenské týmy (jejich dynamika, tvorba a vedení);
- sociální kompetence vojenského manažera, řízení vojenských organizací;
- aplikace poznatků psychologie do podmínek vojenské praxe;
- zásady vedení psychologické přípravy pro velitele.

Cíle psychologické přípravy v jednotlivých etapách výcviku specialisty CHV je možné navrhnout takto:

a) základní příprava

- formovat psychickou odolnost vůči zátěžovým situacím ve výcviku jednotlivce, případně dvojic, zejména v předmětu Ochrana proti zbraním hromadného ničení;
- vytvářet, rozvíjet a upevňovat psychickou připravenost k plnění úkolů výcviku, k boji a k jinému nasazení;
- formovat takové mechanismy, které ve svém celku povedou k dosažení optimální úrovně regulace chování a zvyšování psychické připravenosti k úspěšnému zvládnutí bojové činnosti a perspektivně specializovaných činností.

b) odborná a speciální příprava

- zvyšovat psychickou odolnost jednotlivce k samostatnému plnění úkolů v rámci jednotky;
- připravit jedince k týmové spolupráci a rozvíjet jeho sociální návyky nutné k úspěšnému uplatnění v rámci vojenské kariéry (základní principy komunikace, zvládnání konfliktů, vzájemná podpora apod.),¹

c) výcvik jednotek

- připravovat specialisty CHV podle konkrétních specifik jednotky, útvaru a fáze výcviku s postupným růstem intenzity směrem k bojovému nasazení;
- cvičit je ve zvládnání psychické zátěže, vést je k pochopení principů fungování

---

¹ OTŘÍŠAL, Pavel; KUČÍK, Jozef; ŽUJA Petr. Psychologické aspekty komunikace při teroristických útocích. 112: *odborný časopis požární ochrany, integrovaného záchranného systému a ochrany obyvatelstva*. Červen 2007, roč. VI, č. 6, s. 24-26. ISSN 1213-7057.

- malé sociální skupiny a její dynamiky, rozvíjet celkové sociální dovednosti;
- seznamovat vojáky se základy managementu a týmové spolupráce;
- vést je k aplikaci získaných poznatků vojenské psychologie do podmínek vojenské praxe;
- před nasazením do vojenské operace (mise) zaměřit psychologickou přípravu specificky k problematice daného operačního úkolu, jeho zvláštnosti, omezení a dalších konkrétních podmínek.

V současné praxi jsou v rámci přípravy do zahraničních operací (v etapě před nasazením) realizována témata v celkovém rozsahu 6 hodin psychologické přípravy zaměřených na problematiku zátěžové psychologie, aspektů zahraniční operace, smrti a umírání. Psychologickou službou AČR je v současné době vyvíjena snaha o zavedení nácviku přípravy psychologického debriefingu v rámci přípravy před výjezdem do zahraničních operací. Ten je určen ke zpracování zážitku nejen na racionální, ale i emocionální úrovni v době po bojovém incidentu. Jeho primárním úkolem je ošetření jednotky a podpořit ji v budoucím plnění úkolů. Debriefing do značné míry pomáhá mimo jiné k omezení vzniku posttraumatické stresové poruchy.

Návrh systému psychologické přípravy, výcviku a vzdělávání vojenských profesionálů - specialistů CHV je uveden v tabulce 1. Odbornou tematiku psychologické přípravy (tabulka 1), vzhledem ke své náplni, může provádět pouze velmi zkušený vojenský psycholog a to jak v oblasti psychologie, tak i v oblasti všeobecných vojenských znalostí. Ze strany velitelů a funkcionářů odpovědných za vedení výcviku musí i přesto být jednoznačně kladen požadavek na to, aby vojenský psycholog znal obsah a cíl témat v jednotlivých druzích příprav, aby nemohlo dojít k situaci, že při špatném nácviku zátěžových situací může nezkušený (neerudovaný) vojenský psycholog vojákovi, i když nevědomě naopak ublížit. Provázáním praktických znalostí a odborných psychologických dovedností bude nepochybně zabezpečena i příprava vojenského psychologa dobře řešit dekompenzaci některého z vojáků při nácviku zátěžových situací. Ve své podstatě může jít o situace, kdy se vojákovi při zvýšené zátěži v kombinaci se zrakovou deprivací vybaví vzpomínky na týrání v dětství atp., na které bude nutné adekvátně reagovat.

Je potřeba si uvědomit, že některá témata, jako nácvik sociálních dovedností, charakteristiky psychické zátěže ve vojenské činnosti, prevence nežádoucích důsledků bojového stresu apod. jsou témata z velké části teoretická, avšak pochopení jejich základů vytváří předpoklady pro jejich uplatnění v praktickém výcviku. I přesto, že i tato témata jsou relativně odborná a specifická, tak jejich výuku pravděpodobně zvládne zkušený lektor prevence rizikového chování, který absolvoval specializované celoživotní vzdělání zaměřené na tuto problematiku. Na druhou stranu je nutné si realisticky přiznat, že méně zkušený lektor nemusí být schopen obsáhnout danou problematiku natolik, že uchopení jeho základní teorie bude smysluplné a přínosné z hlediska kontinuální práce s vojenskými profesionály v oblasti psychologické přípravy. Jinými slovy je možné uvést, že méně zkušený lektor nemusí být schopen vytvořit kvalitní teoretický základ, na kterém budou schopni odborníci psychologické služby AČR v následné práci účelně a efektivně navázat.

Tabulka 1 Návrh odborné tematiky psychologické přípravy (autorský návrh)

Druh přípravy		
Téma	Cíl	Obsah
ZÁKLADNÍ PŘÍPRAVA		
Zátěžové situace a jejich zvládnání	Vytvořit a rozvíjet stálou vnitřní psychickou pohotovost k plnění bojových a odborných úkolů. Formovat psychickou odolnost vůči zátěžovým situacím v boji a výcviku. Vytvořit metody řešení zátěžových situací.	<ul style="list-style-type: none"> - charakter zátěže ve vojenské činnosti; - projevy bojové stresové reakce a psychologické předpoklady pro její zvládnutí; - techniky eliminace negativních psychických stavů; - nácvik zvládnání zátěžových situací; - modelování náročných situací vyvolávajících psychickou zátěž.
ODBORNÁ A SPECIÁLNÍ PŘÍPRAVA		
Základy sociálních dovedností	Připravit jedince k týmové spolupráci a uplatnění získaných sociálních návyků v rámci vojenské kariéry.	<ul style="list-style-type: none"> - základní principy komunikace; - konflikty a jejich zvládnání; - týmová spolupráce a vzájemná podpora; - stmelování jednotky; - skupinová koheze (teambuilding, interaktivní výcvik atp.)
PŘÍPRAVA JEDNOTEK		
Charakteristiky psychické zátěže ve vojenské činnosti druhů vojsk se zaměřením na CHV	Seznámit vojáky s aspekty psychické zátěže ve specifických činnostech CHV. Naučit rozeznávat jednotlivé projevy psychické zátěže a jejich vliv na činnost jedince.	<ul style="list-style-type: none"> - psychické aspekty specifické činnosti CHV; - přehled zátěžových situací ve vojenských činnostech; - projevy zátěže a jejich identifikace; - vliv zátěže na činnost jedince; - bojový stres; - nácvik individuální techniky zvládnání psychické zátěže.
Prevence nežádoucích důsledků bojového stresu	Seznámit s mechanismy a technikami zvyšování a posilování psychické odolnosti a technik optimalizace psychického stavu.	<ul style="list-style-type: none"> - životní styl vojenského profesionála; - psychohygiena ve vojenském prostředí; - principy a metody zvyšování odolnosti; - nácvik technik pro optimalizaci

Druh přípravy		
Téma	Cíl	Obsah
		psychického stavu; - psychologický debriefing; - krizová intervence; - psychologická první pomoc.

Psychologická činnost v přípravě na výkon vojenské profese

Psychologické činnosti v přípravě na výkon vojenské profese provádějí psychologové ve výcvikových a vzdělávacích zařízeních a útvarech AČR a zahrnují:

- a) vzdělávání;
- b) výuku a výcvik;
- c) psychologickou podporu procesu přípravy zahrnující psychologické poradenství jednotlivcům v jejich individuálním rozvoji a poradenství velitelům pro optimalizaci procesu přípravy z hlediska vojenské psychologie.

Hlavním cílem psychologických činností v přípravě na výkon vojenské profese je systematicky vytvářet, rozšiřovat a upevňovat znalosti, dovednosti a návyky z oblasti psychologie u vojenského profesionála. V přípravě na výkon profese je třeba působit tak, aby každý vojenský profesionál:

- a) *znal:*
  - nároky a zvláštnosti vojenského prostředí;
  - psychologické zvláštnosti vojenské profese;
  - základní projevy zátěže a její důsledky;
  - projevy nežádoucích forem komunikace;
  - projevy a důsledky negativních sociálních vztahů;
  - průvodní projevy nepřizpůsobivosti prostředí a sociálním podmínkám;
  - zásady zdravého způsobu života jako základního předpokladu přirozené psychické odolnosti.

Značně opomíjeným se jeví to, že v podstatě neexistuje povinnost seznámit nastupující vojenské profesionály s nároky, zvláštnostmi a specifikami vojenského prostředí. Voják, ať už při samotném výběrovém řízení (v rámci činnosti rekručních středisek), nebo pak v systému přípravy vojenských profesionálů není prakticky vůbec seznamován s tím, co ho čeká. Specialisté na vojenskou psychologii se shodují v tom, že seznámení budoucích vojenských profesionálů s nároky vojenské služby je nedostatečné nejenom v rámci rekručního procesu, ale i v další základní přípravě. V základní přípravě probíhá psychologická příprava v rozsahu 4 hodin a je zaměřena na problematiku stresu a jeho zvládnutí, spolupráci ve skupině, zvládnutí zátěže a způsoby zabezpečení případné psychologické pomoci tím, že mladí vojáci jsou seznámeni s možnostmi pomoci od úrovně specialistů psychologické služby AČR až po odborníky Ústředního lékařsko - psychologického oddělení Ústřední vojenské nemocnice v Praze).

b) *uměl:*

- používat postupy zvládání zátěže;
- zvládat projevy nežádoucí komunikace;
- regulovat své emoce;
- zvládat své postoje ve prospěch výkonu vojenské profese;
- rozpoznat projevy nepřizpůsobivosti prostředí a sociálním podmínkám.

To, co by měl vojenský profesionál umět, by mělo navazovat na již absolvovanou psychologickou přípravu v rámci tematiky základního výcviku, resp. výcviku specialisty. Ve výcviku jednotky by jednotlivé psychologické návyky měly být pouze zdokonalovány a prohlubovány ve změněných a možná podstatně náročnějších podmínkách. Ve výcviku specialisty a jednotky je již možné uplatňovat prvky zaměřené se na konkrétní specifika dané specializace vojenského profesionála, tedy například specialisty CHV AČR se všemi aspekty jeho odborné činnosti.

c) *byl schopen:*

- rozvíjet svou psychickou odolnost;
- zvládat psychologické aspekty bojové činnosti a činnosti při plnění odborných úkolů;
- užívat sebezáchovné postupy zvládání zátěže;
- efektivně zvládat adaptační proces;
- akceptovat (přijímat za své) specifické nároky a zvláštnosti vojenské profese a prostředí;
- udržovat a zvyšovat svou psychickou připravenost k nasazení při plnění úkolů na území ČR i mimo něj;
- adekvátně komunikovat ve vojenském prostředí a vzájemně podporovat týmovou spolupráci.

V současném pojetí vojenské psychologie znamená slovní spojení „být schopen“ významu „být zdokonalován“ v dané oblasti. „Být schopen“ je tedy efektivní až u stále vojenské jednotky, ke které je voják zařazen.

Psychologická činnost v přípravě na výkon profese vojenského profesionála CHV

Psychologická činnost v přípravě na výkon profese zahrnuje:¹

- a) výchovně-vzdělávací činnost v oblasti psychologie a odbornou psychologickou přípravu zaměřenou na rozšiřování vědomostí, dovedností a návyků;
- b) aplikaci odborných poznatků do výuky a výcviku;
- c) výuku psychologie ve stanoveném rozsahu a v souladu s programy přípravy (Prog-1-3/Ch) v předmětu základní řady a vojenská příprava;
- d) prezentaci poznatků z výuky a výcviku prezentuje na odborných shromážděních.

---

¹ Prog-1-3/Ch Programy přípravy chemických jednotek. 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2005. 147 s.

Psychologické činnosti u útvarů a zařízení AČR

Psychologické činnosti u útvarů a zařízení AČR zahrnují:

- plánování a zabezpečování psychologické přípravy a psychologické podpory vojáka v celém průběhu jeho vojenské činné služby a ochranu duševního zdraví jako prevenci možného psychického selhání;
- zvyšování efektivity řídicí, výchovné a výcvikové činnosti.

Mezi další specifické úkoly psychologa na stupni svazek lze zařadit:

- realizaci odborné psychologické přípravy u jednotek a útvarů v působnosti svazku a podílí se na realizaci psychologické přípravy a výcviku útvarů a jednotek svazku;
- plánování, koordinaci a kontrolu činnosti vojskových psychologů v rámci svazku;
- plánování a koordinaci odborné kontinuální přípravy útvarových psychologů v rámci svazku;
- vedení databáze odborné připravenosti a vybavenosti psychologů ve své působnosti.

Psycholog na stupni útvar je odpovědný veliteli útvaru za:

- realizaci odborné psychologické přípravy a podílí se na provádění psychologické přípravy a výcviku u jednotek útvaru.

Psychologická činnost u 31. pluku radiální, chemické a biologické ochrany

Úkoly vojenských psychologů jsou vymezeny článkem 14, hlavou 1 a 2 a příl. č. 4 Metodického pokynu NGŠ AČR č. j. 80626-48/2005/DP-1618. Tyto úkoly se realizují jednak ve výcviku, ale i v rámci psychologické podpory příslušníků jednotek, útvarů a svazku. Jedná se o obecné úkoly, které se netýkají specificky jednotek a útvarů 31. pluku radiální, chemické a biologické ochrany (dále jen „prchbo“), a proto nejsou podrobněji rozebírány. Návrh podílu vojenských psychologů na vedení výcviku s možností tréninku zátěžových faktorů bojových situací u jednotek a útvarů prchbo je uveden v tabulkách 2 až 5.

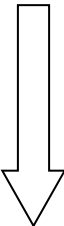
Tabulka 2 Návrh možností tréninku zátěžových faktorů bojových situací u jednotek a útvarů prchbo - fyzické stresory vycházející z prostředí (autorský návrh)

Zátěžové faktory bojových situací	Ovlivňují	Možnosti tréninku (pod námětem)
klimatické podmínky (teplo, chlad, vlhkost)	vnímání, pozornost, myšlení, paměť, rozhodování, rychlost reagování,	výcvik bez ohledu na roční dobu a počasí, činnost v kompletních PIO, které nejsou adekvátní klimatickým podmínkám, výcvik ve fyziologické komoře
vizuální podmínky (tma, šero, intenzivní světlo)		zavázané oči – simulace dočasné slepoty, nácvik činnosti v noci nebo v temné komoře (např. zkompletování ochranné masky, výměna ochranných filtrů, zkompletování osobní zbraně, orientace, zacílení a střelba ve tmě), náhlé/rychlé střídání světla a tmy, průchod prostory s různou intenzitou osvětlení

Zátěžové faktory bojových situací	Ovlivňují	Možnosti tréninku (pod námětem)
akustické podmínky (nadměrný hluk, zvuk výbuchu, bojová vřava, ticho)	<p>pocit kompetence, prožívání bolesti, adekvátnost úsudku, prostorovou orientaci, motorickou koordinaci</p> <p>celkovou bojeschopnost</p>	činnost s chrániči sluchu – simulace ohluchnutí, zvuk výbuchu, bojová vřava
hypoxie (zadýmené prostředí, exhaláty)		fyzická činnost s vyššími nároky na dech v ochranných maskách, činnost pod vodou
nepříjemné chuťové a čichové podněty		látky simulující zápach krve a hniječoho masa (kyselina máselná, čpavek atp.), konzumace nezvyklých potravin pod různou záminkou
nepříjemné hmatové podněty (vyvolávající pocity nechutenství nebo možného podráždění kůže)		plazení v prostoru, kde jsou rozmístěny pouhým zrakem těžko identifikovatelné zbytky potravin, bahno, vlhké hadry atp. a není možné se jim vyhnout
riziko výskytu toxických chemických, biologických a radioaktivních látek, nemoci		zautomatizování činností na povel „PLYN POSTŘIK“ (a ostatní) či signály „CHEMICKÝ POPLACH“ nebo „RADIČNÍ POPLACH (a ostatní) a při potřísnění placebolátkou
nadměrná fyzická námaha (náročná práce, terén)		přesun neznámým terénem, překonávání fyzicky náročných překážek při plnění úkolů
prostorová specifika (stísněný prostor, práce ve výškách, neznámý terén)		slaňování, prolézání nebo kratší pobyt ve stísněném prostoru (roury, kanály, bunkr, úkryt), hodně lidí na malém prostoru

Tabulka 3 Návrh možností tréninku zátěžových faktorů bojových situací u jednotek a útvarů prchbo - fyzické stresory vycházející z fyziologie člověka (autorský návrh)

Zátěžové faktory bojových situací	Ovlivňují	Možnosti tréninku (pod námětem)
spánková deprivace (nedostatek spánku, často přerušovaný, minimalizovaný spánek)	<p>vnímání, pozornost, myšlení, paměť, rozhodování, rychlost reagování, pocit kompetence, prožívání</p>	nedostatek spánku, často přerušovaný spánek, minimalizace odpočinku
stravovací diskomfort (nepravidelný stravovací režim, omezení stravních dávek, nevyvážená výživa, hypoglykemie a dehydratace)		odsunování času určeného pro odběr stravy, jeden den fyzicky náročného výcviku, např. jen o mrkvi (cibuli, chlebu apod.), opatření stravy lovem nebo sběrem
hygienický diskomfort		znemožnění provádění běžné hygieny (například při komplexním zaměstnání – vyvedení)

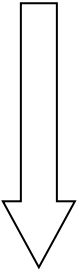
Zátěžové faktory bojových situací	Ovlivňují	Možnosti tréninku (pod námětem)
jednostranné zatížení (přetěžování) svalů nebo orgánů	bolesti, adekvátnost úsudku, prostorovou orientaci, motorickou koordinaci 	monotónní manuální činnost (přecházení mezi dvěma stanovišti na kratší vzdálenost a na každém z nich provést určitý stále stejný úkon)
zranění, nemoc		simulace zranění – bandáží vyřadit z aktivní činnosti jednu ruku, nohu nebo oko
	celkovou bojeschopnost	

Tabulka 4 Návrh možností tréninku zátěžových faktorů bojových situací u jednotek a útvarů prchbo – psychické stresory kognitivní (autorský návrh)

Zátěžové faktory bojových situací	Ovlivňují	Možnosti tréninku (pod námětem)
informace (nedostatek, informační přetížení, ambivalence informací, nejasnost)		zadržení informací o následné činnosti, dočasné vyřazení radiostanice z provozu, informace jdoucí v rychlém sledu za sebou, střídání protichůdných informací
komunikace (jazyková bariéra)		povely v jiném než mateřském jazyce (angličtina, němčina, francouzština), zákaz (znemožnění, znesnadnění) verbální komunikace, využití šifrování, rušení radioprovozu
časový tlak, neohraňené nebo dlouhodobé čekání		těsné až nereálné časové limity pro úkoly a činnosti, dlouhé čekání
rozhodování a volby (obtížné a ambivalentní, žádná volba)		vybrat, koho obětují, výběr ze dvou i více negativních variant
hodnocení situace (dvoznačnost, nejistota, nepředvídatelnost)		přijetí a zpracování dvou protichůdných instrukcí, přijímání neadekvátní kritiky
dynamika organizování		časté (až protichůdné) změny instrukcí, pokynů a povelů
izolace		vybranému jedinci nebo skupině znemožnit kontakt s ostatními (uvěznění, výslech)

Zátěžové faktory bojových situací	Ovlivňují	Možnosti tréninku (pod námětem)
senzorické (podnětové) přetížení nebo zraková deprivace (dlouhodobý pobyt ve tmě)		mnoho nového a neznámého

Tabulka 5 Návrh možností tréninku zátěžových faktorů bojových situací u jednotek a útvarů prchbo - psychické stresory emocionální a komplexní faktory (autorský návrh)

Zátěžové faktory bojových situací	Ovlivňují	Možnosti tréninku (pod námětem)
strach (z něčeho konkrétního - smrti, poranění, selhání, ztráty spolubojovníka atd.), úzkost (pocity zažívané z blíže nespecifikovaných důvodů)	vnímání, pozornost, myšlení, paměť, rozhodování, rychlost reagování, pocit kompetence, prožívání bolesti, adekvátnost úsudku, prostorovou orientaci, motorickou koordinaci celkovou bojeschopnost	závisí na individuálním prožívání dílčích stresorů
agresivní prožitky (zášť, hněv, vztek)		zneškodnění nepřítele v boji muž proti muži za použití bodáku, nože atp. (hadrová figurína)
prožívání mezilidských vztahů		volba oběti za zisk (výměna člena týmu za materiál, stravu, informaci), vyřazování jednotlivých členů týmu z akce dle určitých pravidel
aktivity vyvolávající zrudění		komplexní modelové situace (scénky) za použití figurantů, převleků a imitací
aktivity v rozporu s obecným morálním a hodnotovým postojem společnosti		
prožívání zodpovědnosti za druhé		
práce s davem, rozeznávání civilistů od combatantů, zajetí, věznění, výslech a mučení, únik a přežití, narušení skupinové koheze, ztráty ve skupině, ošetření raněných a traumatizovaných		

Psychologické činnosti v rámci prchbo a jeho útvarů provádí pouze jeden vojenský psycholog. Na stupni útvar (prapor) toto systemizované místo vytvořeno

není, což vede k jistým pochybnostem o kvalitě realizace psychologické přípravy těchto útvarů přímo podřízených prchbo. Díky tomu je poněkud složité zabezpečit všechny úkoly psychologické služby, včetně kvalitního vedení psychologické přípravy. K vyřešení tohoto problému by do jisté míry mohla napomoci nejenom lepší spolupráce mezi vojenskými policejními ale i civilními složkami, které se psychologií a výcvikem zabývají, ale i vybranými funkcionáři v rámci samotného prchbo a jemu podřízených praporů (útvárů). Pro zlepšení současného relativně neutěšeného stavu byl v letošním roce v rámci psychologické přípravy organizován pro vybrané jednotky prchbo teambuilding v rozsahu dvou dní.

Dále byla poprvé organizována teoretická příprava pro odběrové týmy zaměřená na nácvik komunikačních dovedností, navazování kontaktů a získávání informací. Tato zaměstnání budou v budoucnu pokračovat v rozšířené formě i v rámci nácviku reakce na modelové (simulované) situace, se kterými se specialisté CHV AČR mohou ve vojenských operacích (specifickém prostředí) setkat. Pro nové příslušníky útvarů prchbo jsou od začátku letošního roku nově organizována úvodní zaměstnání z psychologické přípravy prováděná ve spolupráci specialisty psychologické služby AČR, kaplana a vrchního praporčíka v rozsahu 6 hodin.

Na základě této specifikace se domnívám, že vojenský psycholog by měl být zařazen na každém praporu (útváru) prchbo. Díky tomu by se pravděpodobně lépe dařilo plnit požadavky na psychologickou přípravu specialistů CHV AČR vytvořením a následně i naplněním konkrétní koncepce psychologické přípravy pro CHV AČR, která doposud neexistuje. Reálná situace je však taková, že počty psychologů jsou takové, že je problém obsadit všechny svazky (brigády) AČR, natož její útvary (prapory). Pro úplnost dodávám, že bojové brigády (4. brigáda rychlého nasazení - 4. brn a 7. mechanizovaná brigáda - 7. mb) jsou naplněny specialisty psychologické služby na stupni svazek (velitelství brigády) na plných počtech, ale na stupni útvar (prapor) pouze u třech ze čtyř v případě 4. brn. Situace u 7. mb je ještě horší, v tomto případě je u ní zařazen pouze jeden specialista psychologické služby.

Možná východiska ze současného stavu

Na bojovou připravenost je potřeba pohlížet jako na komplexní systém zahrnující mnoho proměnných. Nelze předpokládat, že zvýšení připravenosti lze dosáhnout pouhým navýšením počtu hodin strávených teoretickou výukou a výcvikem. Cvičení jedné komponenty může vést ke zhoršení druhé. Proto je na připravenost potřeba pohlížet jako na komplexní a svým způsobem nedělitelný celek vlastností a schopností. Ty jsou přitom vázány na konkrétní podmínky. Připravenost tak nelze pojímat jako statickou a neměnnou. Naopak je třeba se vždy ptát, k čemu se má připravenost vztahovat - tedy na co a na kdy je třeba se připravit a také kdo či co má být připraven (připraveno). Z toho, co zde bylo uvedeno, je evidentní, že připravenost se dá rozdělit na tělesnou a psychickou, přičemž ke komplexní připravenosti specialisty CHV AČR musí docházet k jejich permanentnímu prolínání.

Je velmi důležité uvést, že ucelené vysokoškolské vzdělání psychologů zaměřené na vojenskou psychologii neexistuje. Vojenský psycholog je v současné době absolventem jednooborové psychologie filozofické fakulty, což je studium ryze civilní. Do doby nástupu k vojenskému útvaru (zařízení) nemá s problematikou realizace psychologické přípravy vojenských profesionálů prakticky žádné osobní zkušenosti. Problematickým se jeví i to, že prakticky neexistuje literatura zabývající

se novodobými pohledy na vojenskou psychologii a její realizací ve výcviku vojenských profesionálů - specialistů CHV AČR. Absolvent filozofické fakulty (či zkušený psycholog s civilní praxí) tak, podle mého názoru, není připraven pro zvládnutí praxe vojenského psychologa.

I v tomto případě však existuje snaha specialistů CHV AČR poskytovat široké i odborné veřejnosti specifické informace související se zvládnutím bojového stresu spojeného s používáním PIO.^{1,2} Domnívám se, že by bylo vhodné do výcviku zařadit možnost zjišťování konkrétní odezvy jednotlivce na tepelný stres způsobený dlouhodobých nošením PIO v ochranné poloze. Ve spolupráci se specialisty vojenského zdravotnictví AČR a Státním ústavem jaderné, chemické a biologické ochrany zahájit úvahy nad možnostmi zjišťování fyziologických aspektů dlouhodobého používání PIO a na základě zjištěných experimentálních dat navrhnout nejenom konkrétní doporučení vojákovi, ale i k vývoji testování či nákupu nových pomocných prostředků (například chladících vest) ke zvyšování odolnosti proti tepelnému stresu.

Na základě sdělení Jana Vargy,³ specialisty Odboru operační psychologie Agentury vojenského zdravotnictví, je možné uvést, že v rámci problematiky psychologického poradenství, problematiky měkkých dovedností, krizové intervence a řešení mimořádných událostí, je připravenost vojenského psychologa velmi dobrá. Dodal, že: „Naopak kolegové z civilního prostředí často mají ve výše zmíněných oblastech větší zkušenost než my v rámci armády (viz např. HZS, PČR nebo krizová centra).“

Doporučení, které považuji za velmi dobrý příklad odborné praxe, je ihned po nástupu k vojenskému útvaru se co nejdříve zkontaktovat s náčelníkem operačního oddělení (oddělení – na úrovni svazku či útvaru) a spolu s ním naplánovat témata pravidelné psychologické přípravy na jednotkách a štábu (nejlépe po jednotlivých družstvech či četách). Velmi efektivní může být využití tzv. kolečka, kdy jedno družstvo má psychologickou přípravu, druhé družstvo zdravotnickou přípravu a třetí např. přípravu chemickou apod. Zde však zcela jednoznačně platí, že všechny činnosti, které byly již dříve získány, musejí být cvičeny (a poté již drilovány) podle jednotných a jednoznačně používaných metodik. Neustálé upozorňování na chyby pramenící z nejednotného výkladu postupů mohou vyvolat nedůvěru v PIO a jejich schopnost poskytovat účinnou a efektivní ochranu proti působení bojových chemických, bojových biologických a radioaktivních látek.

Za velmi významný prvek realizace psychologické podpory a zvládnutí bojového stresu je považováno poskytování dokonalé informační podpory specialistům CHV AČR nasazeným ve vojenských operacích. Je evidentní, že informační nedostatečnost ve spojení s podmínkami vedení bojové činnosti v prostředí kontaminace způsobené toxickými, biologickými a radioaktivními látkami, může

¹ FLORUS, Stanislav; OTŘÍŠAL, Pavel. *Konstrukce obličejových masek*. 1. vyd. Brno: Tribun EU s. r. o., 2014. 162 s. ISBN 978-80-263-0790-7.

² OTŘÍŠAL, Pavel. Nové trendy v realizaci psychologické přípravy specialistů chemického vojska AČR. In *Sborník příspěvků z konference „Aktuální problémy ochrany vojsk a obyvatelstva proti ZHN“*. [CD-ROM]. Vyškov: Ústav OPZHN. Univerzita obrany, 26. - 27. 6. 2007. ISBN 978-80-7231-263-4.

³ VARGA, Jan. Osobní sdělení. 22. 11. 2016.

způsobovat vznik a rozvoj stresových situací. V kombinaci s časovými požadavky, které jsou mnohdy normovány standardními operačními postupy, velitelé a štáby vojenských operačních uskupení je možné reálně očekávat až už částečné či úplné selhání při plnění odborných úkolů. Za tímto účelem byl vybudován systém NATO Reach back, tedy systém umožňující poskytovat ověřené informace národními i mezinárodními kapacitami přímo jednotkám nasazených ve vojenských misích na základě požadavků, které byly systému poskytnuty.

Závěr

Realizace psychologické přípravy vojenských profesionálů CHV AČR je dlouhodobě podceňovaným aspektem jejich vzdělávání. Absence kompetentních a vzdělaných specialistů psychologické služby AČR na útvarech prchbo neumožňuje dokonalé provázání jednotlivých témat psychologické přípravy základního výcviku, výcviku specialistů a konečně také výcviku v rámci sladění jednotky. I přesto, že některá témata mohou být zabezpečována lektory po absolvování odborně zaměřených kurzů, tak systematická práce spojená s možností hodnocení reakce jednotlivců na simulované specifické podmínky operačního prostředí má být v kompetenci profesionálů.

V článku je uvedena řada návrhů k realizaci psychologické přípravy ú útvarů CHV AČR. Jejich rozpracování do fáze stanovení konkrétních témat, cílů a obsahu a hodinových dotací bude vyžadovat další studium a úzkou spolupráci mezi specialisty CHV AČR, vojenského zdravotnictví a psychologické služby. Cílem této spolupráce by mělo být zvýšení psychické odolnosti specialistů CHV AČR při plnění úkolů ve složitých podmínkách radiální, chemické a biologické kontaminace ve specificky charakteristickém prostředí jejich bojového (operačního) nasazení.

Literatura

- BETTS, R. K. *Military readiness: concepts, choices, consequences*. 1st ed. Washington: The Brookings Institution, 1995, p. 332. ISBN 0-8157-0906-4.
- CIKHARTOVÁ, Z. Současnost a budoucnost krizového řízení. *112: odborný časopis požární ochrany, integrovaného záchranného systému a ochrany obyvatelstva*. Leden 2007, roč. VI, č. 1, s. 24. ISSN 1213-7057.
- Doktrína Armády České republiky*. 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2004. 147 s.
- DZIAKOVÁ, Olga. *Vojenská psychologie*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2009. ISBN 978-80-7387-156-7.
- FLORUS, Stanislav a Pavel OTŘÍŠAL. *Konstrukce obličejových masek*. 1. vyd. Brno: Tribun EU s. r. o., 2014. 162 s. ISBN 978-80-263-0790-7.
- FLORUS, Stanislav; OTŘÍŠAL, Pavel; HANZLÍK, Václav. *Chem-2-2. Prostředky individuální a kolektivní ochrany a jejich používání*. Praha: Ministerstvo obrany, 2014. 224 s.
- GOTTVALDOVÁ, Marie, ZNOJLOVÁ, Miroslava. *Obrana vojenského profesionála proti stresu*. 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2006. 132. s.
- HORA, J. Soubor typových činností složek IZS při zásahu v souvislosti s nálezem výbušnin nebo výbušných systémů. *112: odborný časopis požární ochrany, integrovaného záchranného systému a ochrany obyvatelstva*. Leden 2007,

- roč. VI., č. 1, s. 14. ISSN: 1213-7057.
- Chem-3-1. časové normy pro hodnocení bojové přípravy jednotek chemického vojska.* 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany, 2011. 60 s.
- KUBÁNEK, Vladimír. *Historie chemického vojska: (1919-2009) = História chemického vojska = Istorija chimičeskich vojsk = Geschichte der chemischen Truppen = History of the chemical corps.* V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2010. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-908-7.
- MIKŠÍK, Oldřich. *Vojenská psychologie: kapitoly z psychologie výchovy vojáků.* 1. vyd. Praha, 1964.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie.* 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství Akademie České republiky, 1998. ISBN 80-200-0689-3.
- OTŘÍŠAL, Pavel. *Nové trendy v realizaci psychologické přípravy specialistů chemického vojska AČR.* In *Sborník příspěvků z konference „Aktuální problémy ochrany vojsk a obyvatelstva proti ZHN“.* [CD-ROM]. Vyškov: Ústav OPZHN. Univerzita obrany, 26. - 27. 6. 2007. ISBN 978-80-7231-263-4.
- OTŘÍŠAL, Pavel; KUČÍK, Jozef; ŽUJA Petr. *Psychologické aspekty komunikace při teroristických útocích. 112: odborný časopis požární ochrany, integrovaného záchranného systému a ochrany obyvatelstva,* červen 2007, roč. VI, č. 6, s. 24-26. ISSN 1213-7057.
- Prog-1-3/Ch Programy přípravy chemických jednotek.* 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2005. 147 s.
- Překlad konečného návrhu alianční publikace ATP-65 (B) RD1 „The effect of wearing CBRN Individual protective Equipment on Individual and Unit performance during military operations” - Vliv používání protichemického ochranného oděvu na výkonnost jednotlivců a jednotek v průběhu vojenských operací (bojové činnosti).
- Pub-12-86-1 Psychologická služba v AČR.* 1. vyd. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD, 2006. 46 s.
- STEHLÍK, Miloslav; NĚMEČKOVÁ, Zuzana; LANDA, Pavel. *Výběr a příprava vojáků v armádách NATO. DOKTRÍNY* [online]. 2012, roč. 5, č. 1, s. 1-5 [cit. 2016-05-03]. Dostupný z WWW: <
http://doctrine.vavyskov.cz/_casopis/2012_1/2012_1r_4c.html> . ISSN 1803-036X.
- TUCKER, S. J., SINCLAIR, R. R. THOMAS, J. L. The multilevel effects of occupational stressors on soldiers' well-being, organizational attachment, and readiness. *Journal of Occupational Health Psychology*, 2005, vol. 10. no 3, p. 276-299.
- VARGA, Jan. *Osobní sdělení.* 22. 11. 2016.
- Základy vojenské pedagogiky a psychologie v poddůstojnických školách.* Praha: Magnet-Press, 1993. Dialog.